

Irodalmi szemle.

Schvarcz Gyula Politikája.

Kiváló hazai tudósunk államtudományi irodalmi tevékenységének legújabb gyümölcseként áll előttünk az a 149 nagy oldalra terjedő kötet, mely mint különnyomat a „Westöstliche Rundschau“-ból most jelent meg „Elemente der Politik“ czímen berlini kiadásban.¹⁾

Az államtudomány munkásai előtt jó részben ismert már az az anyag, melyet írónk e művében ad, a mennyiben nem más az, mint a hasonló című munkájában kifejtett elméletének bővített kiadása s ha mégis foglalkozni e művel szükségesnek tartjuk, ezt úgy szerzőjének tudományos neve, mint elméletének sajtószere, eredeti volta magyarázza meg.

Bármily véleménynel legyünk is Schvarcz Gyula politikai (s nevezetesen államforma-) elméletéről, egyet feltétlenül el kell ismernünk vele szemben, s ez azon magas tudományos nézpont, melylyel ő a politikai tudomány kérdéseit tárgyalni szokta s melyhez ritka irodalmi tájékozottság csatlakozik. Nem kell egyebet tennünk, mint végig olvasni most megjelent művének első negyvenkét lapját, melyeken az újabb államtudományi irodalom kritikai átnézetét nyújtja s a fentebb mondott igazságáról azonnal meggyőződünk. Ha Schvarcz Gyula arra határozná magát, hogy a politikai tudomány munkásainak megírja e tudományszak irodalomtörténetét, bizonyára hasonlíthatatlanul jobb, több államtudományi éllel s finomsággal megírt művet szolgáltatna, mint a Janet felületes munkája, mely Mohl mellett még mindig úgyszólván az egyedüli útmutató a politikai tanok történetében.

A mit az általános államjog elhanyagoltságára nézve szerzőnk előad, találó kritikája az e részbeni viszonyoknak. Ezen elhanyagoltság okait a szakszerűleg nem képzett filológok inváziójában, az államtudományilag számba nem vehető szociológok befolyásában, az államtudományban hangadó szerepet játszó, de csak magánjogilag, egyoldalúan

¹⁾ Elemente der Politik, Versuch einer Staatslehre auf Grundlage der vergleichenden Staatsrechtswissenschaft und Kulturgeschichte von Julius Schvarcz (Sonder-Abdruck aus der „Westöstlichen Rundschau“). Berlin, Rosenbaum und Hart 1895. VII. és 149. l.

képzett jogászok érvényesülésében, a politizáló jogtörténetírók egyoldalúságában, a biblia, továbbá Aristoteles államformaelméletének, valamint Montesquieunek tekintélyében, végül a politikai tudománynak a tudományegyetemen való elhanyagolásában véli felfedezni. Ezek voltak az okok, melyek szerző véleménye szerint, mind mai napig bénítólag hatottak egy tudományos államtan felépítésére. Hogy lehet most már egy ily tudományos államtant, az összehasonlító államjog és kulturtörténet alapján felépíteni? Erre akar hosszú tanulmány és kutatás gyümölcseként ezen íratában szerző megfelelni.

Társadalom alatt szerző emberi lényeknek összességét érti, kik életszükségeiknél fogva közvetlenül és közvetve folyton egymásra vannak utalva és a kik ennek következtében egymással szakadatlan összeköttetésben élnek, vagy bár csak alkalmyszerűleg jönnek egymással érintkezésbe, hogy életszükségeiket kielégítsék, anyagi és szellemi javak megszerzése, szaporítása, tökéletesbítése és kicserélése által. A társadalomban csak önkéntes, kényszer nélküli kapcsolatok vannak, ilyenek a család, a nemek, a törzsek. Mindezek csak az államban nyernek jogi alapot, mert pozitív jog csak az államban lehet. Mi már most az állam? Az állam céltudatosan szervezett emberi intézményeknek semmi más emberi uralomnak alá nem vetett, tehát szuverén uralma a társadalom összes egyedei felett, bizonyos földterületen (államterület), melyen a jogrendet megvalósítva és saját közegei által esetleg kényszerrel is fenntartva, az egyesek életszükségeinek kielégítését, valamint mindezen egyedekből származó összeség általános javát (a közjót) lehetővé teszi, azt előmozdítja. — Röviden szólva tehát, az állam nem más, mint emberi intézményeknek szuverén uralma határozott földterületen. A nemzet valamely államhoz tartozó alattvalók összessége. A nemzet nem ethnológiai fogalom, még kevésbé pusztán kultúrlét, mint Bluntschli tanítja; a nemzetfogalomnak semmi köze az antropológiához, se az ethnológiához, hanem az az államjog, nemzetközi jog, államjogtudomány, államtan és politika fogalmi körébe tartozik. Ezzel ellentétben a nemzetiiség már ethnológiai fogalom, a mennyiben ez mindazon emberi lények megjelenésére szolgál, a kik anyanyelvük, szokásaik és a szellemi műveltség azonossága, valamint a közös származásában való hit és ebben gyökerező összetartozóság által vannak egybekapcsolva. — Szerző ezután megkülönböztet: 1) modern állampolgári nemzeteket, 2) rendileg tagolt nemzeteket, 3) a kasztrendszeren nyugvó nemzeteket, 4) antik módon szervezett állampolgári nemzeteket, a szerint, a mint az államjog az államhoz tartozók összessége körében megenged bizonyos egyenlőtlenségeket. Mindezen, a múlt és jelen kulturális szempontból jelentőséggel bíró államainak alkotmánytörténelme által felmutatott főtípusoknak még számtalan altípusaik vannak.

Ha szerző eddigi fejtegetéseit talán a legorthodoxabb államtudományi kutató se tenné kritika tárgyává, bőséges tere nyílik a diszkusszió-

nak ama, jelen művének is legnagyobb részét (73—146 l.) elfoglaló elmélet fölött, melyet szerző az államformákról ad, mely elméletével már előző műveiből ismerősek vagyunk. Államforma alatt ő államjogi természetű különböző jegyeknek összeségét érti, mely jegyek által az államok az államhatalom betöltési módját és összetételét tekintve, valamint ennek alapvető tevékenysége, jogköre, és iránya tekintetében egymástól különböznek.

Az eddigi államforma-elméletek, melyek Aristoteles hézagosan ránk maradt politikájának tanításaiból tápálkoztak, az államtudomány kívánalmainak szerzőnk szerint egyáltalán nem felelnek meg. Hézagos ellentmondásokkal telt elmélet ez, mely saját korában, 2200 évvel ezelőtt se volt alkalmas arra, hogy kategóriáiba a létező államtípusok belefoglalhatók lettek volna. Még kevésbé felelhet hát meg a modern államtudomány követelményeinek, daczára, hogy folyton vannak esodállattal eltelt elismerői (így újabban Bluntschli, Palma, Burgess, Roscher.) A modern államtudomány követelményeinek megfelelő államforma tant csak úgy építhetünk fel, ha legalább a jelentősebb államok alkotmánytörténelme és positiv államjoga nyújtotta megkülönböztető jegyeket kritikai vizsgálat alá vesszük s az államformák megállapításánál értékesíteni igyekezzünk.

Ezen az alapon állítja aztán fel szerzőnk a maga bonyodalmas államforma elméletét. E szerint az államok az államügyekre befolyást gyakorló állampolgárok összességének társadalmi jelentősége szempontjából: 1. arisztokráciák, vagy 2. timokráciák, vagy 3. tiszta (fejlesztés szerinti) demokráciák, vagy 4. kultur- (vagyis az állampolgári jogegyenlőség mellett s illetve ennek alapján a szellemi képzettség uralmán alapuló) demokráciák, vagy végül 5. vegyes formák. Az alkotmány által az államfőre ruházott szuverénitási jogkörre s ama feltételekre való tekintettel, melyek mellett a megüresedett államfői hely betöltendő, az államok: 1. öröklő uralmak (Erbherrschaften — ilyenek a *δυναστεία*, monarchia) vagy pedig 2. szabad államok (ilyenek a *res publica* és a monarchikusan kiélezett szabad állam.) Ama nagy érdekfeszítőkre való tekintettel, melyeken belül az állampolgárok életfeladataikat az állami élet által első sorban akarják betölteni az államok: 1. patriarkális államok, 2. hadi zsákmányból élő államok (Lagerstaaten), 3. földmívelő államok, 4. kereskedő államok, 5. iparállamok, 6. kulturállamok és végül 7. kenyérállamok. Azon jogoltalomra való tekintettel, melyet a különféle államszervek hivatalos eljárásával szemben úgy egyeseknek, mint az egész népnek megad a konkrét államjog, az államok: 1. rendőri államok és 2. jogállamok. Az államhatalom földrajzi tagolódását tekintve vannak: 1. központosító, 2. önkormányzati államok és 3. államok, melyek tartományi vagy helyhatósági autonómián nyugszanak. Az anyanyelvnek államjogilag megadott kompetenciára való tekintettel vannak: 1. territoriális, 2. nemzeti, 3. nemzet-

tiségi államok és 4. vegyes formák. A vallás államjogi állását tekintve vannak: 1. homodox (egy vallást államjogilag elismerő) és 2. polydiox (több vallást egyforma államjogi elismerésben részesítő) államok. Az államhatalom (törvényhozási és igazgatási) tevékenységének határai s irányai tekintetében vannak: 1. prophylaktikus és 2. interferentiális államok. Az elsőekben az államhatalom csak a fennálló jogrend fenntartására szorítkozik, az utóbbiakban ellenben gondoskodásának tárgyát képezik az összes szellem-erkölcsi és anyagi társadalmi érdekek. Ezen sokféle osztályozási alap szerint megkülönböztetett államformák majdnem mindegyikének még számtalan alfajai vannak.

Első tekintetre látható, hogy ilyyszerű osztályozást az államformáknak csak úgy lehet adni, ha nemcsak az uralmi, hanem a kormányzati formákra is vagyunk figyelemmel. De látni való az is, hogy a sokféle nézpontból kiinduló osztályozás mellett világos, tiszta képet az államformákról nem nyerhetünk, hiányozván egy egységes, összefoglaló osztályozási alap. Ilyformán, mint államforma elméletének méltatásaképp újabban megjegyeztetett (Concha: Politika 385. l.) ezen osztályozás mellett alapjának hiányossága a gondolkodást a helyett, hogy egyesítené, szétszórja. Tény, hogy ennyiféle osztályozási alapot még egyetlen államtani író se állított fel és bár Schvarecz Gyula másutt kifejtett álláspontja szerint az államforma és kormányforma közti különbségről (Staatsform és Regierungsform a németeknél, form of state és form of government az angol államtudományi íróknál) szóló elméleteknek nincs jogosultságuk és ezek az elméletek önmaguktól összedőlnek, mihelyt meggondoljuk, hogy már magának az államnak a fölismerésére az illető állam kormányhatalmi szervezetének alakja adhatja meg a legalkalmasabb kriteriumot, mihelyt például két vagy három oly konkrét államnak párhuzamba vonásáról van szó, a melyek közül vagy valamennyiben van, vagy egyikben sincs sem népképviselő, sem plebiscitum. pl. Oroszország, Törökország és Khina közt az államformabeli különbséget első sorban csakis a kormányhatalom szervezeti különbsétek összesége, vagyis az u. n. kormányforma állapíthatja meg — s ennél fogva „a kormányforma nem coordinált fogalom az államforma fogalmával, hanem subordinált fogalom az utóbbinak keretén belül” — az államtudomány elfogadottabb álláspontja szerint az államformáknál csak a szuverén hatalom birtokosainak kereséséből indulhatnak ki, vagyis a szuverén akarat telje személynének megállapítása lehet a cél; minden oly kiindulási pontot tehát, mely ezenkívül esik, ki kell hagynunk az ez irányú vizsgálódás keretéből.

Az államtudomány készséggel elismeri azon érdemeket, melyeket Schvarecz Gyula az Aristoteles-féle államforma elmélet hiányosságának kimutatásában szerzett magának. Államforma elmélete azonban nem alkalmas arra, hogy az e tárgy feletti eszmélkedésnek a problema meg-

fejtésére sikerrel kecsegtető irányt adjon. Széles irodalmi tájékozottságáról, összehasonlító alkotmánytörténelmi és államjogi ismereteiről bizonyosságot szolgáltat a nála már megszokott szabatosággal ez újabb művében is. Csak hosszadalmas körülírásaival nem tudunk megbízkozni, melylyel egy-egy államtani fogalmat meghatározni igyekeznek. S ez tán az egyedüli (nem elméletére vonatkozó) kifogás, mely az ő tudományos államtanának most közreadott alaptanai ellen tehető.

—GH—R.

A besztercei levéltár oklevelei.

Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive. Von Dr. Albert Berger, Gymnasiallehrer. II. Teil: von 1491 bis 1516. III. Teil von 1517—1526. Szerző sajátja, 4-edr. 59—139. lap.

Dr. Berger Albert besztercei tanár, s az ottani régi „vármegyei“ levéltár órének fenti című munkája I. füzetét s annak fontosságát harmadéve ismertettük folyóiratunk 1893. évi 474—476 lapján. Azóta II. és III. része is megjelent a besztercei protestáns gimnázium évi értesítőjében, s aztán külön nyomtatban, úgy hogy munkája a mohácsi vétségig terjedőleg immár teljes. A történet kutatónak megbízható útmutatója van legalább e korszakig, mert dr. Berger 924 mintaszerű pontos regesztákban számol be a besztercei levéltár gazdagságáról, hogy nyilvánvalóvá legyen: mije van az 1203—1526 közti évekből. S a mit feltár, jóformán teljesen ismeretlen új anyag. Minden királyunktól van valami levele, privilégiuma Beszterczének, de még nagyjából sem terjeszkedhetünk ki azok tartalmára. Csak néhány tanúságot említünk meg, a mi az érdekes „regeszták“ olvasása közben felötlnek.

Szembetűnő elsősorban, mennyire dédelgették királyaink a besztercei szászokat, mindenféle kiváltságokat, adószedést engedélyezvén nekik. Igy pl. II. Ulászló megerősíti 1492-ben Mátyás király 1475. jun. 3-iki adománylevelét, melylyel Radnát és a radnai szorost Beszterce fenhatósága alá helyezi, nyilván határvédelmi szempontból. Ő újjítja meg a beszterciek régi kiváltságait is, hogy a területükön levő sóskútakat szabadon használják. A kereskedelmi forgalmat pedig ugyancsak egy 1492-iki rendelete élénkíté, mely szerint a beszterciek vám és adófizetés nélkül járhattak a szomszédos városok vásáraitra; Maros-Vásárhelyt kivéve. Az igaz, hogy Beszterce állandóan „fejős tehene“ a hatalomnak, mert gyakori a rendelet, melylyel előleget kérnek tőle királyaink a „Mártonnapi adó-“ra, vagy kölcsönt jövő évi adójukból. Hanem biztonságukra, vagyonuk védelmére szigorú gondot fordítanak. Sok levélben rendelik királyaink az erdélyi vajdákna, hogy védelmezzék meg Beszterczét a szomszédos magyar nemesek zsarolása, erőszakja ellen. Sok panasz van különösen a sötisztekre, meg a vajdák tisztjeire, kik adószedés vagy igazságszolgáltatás czímén hetekig